

SFERA SACRUM W ŚLĄSKIEJ MUZYCZNEJ TWÓRCZOŚCI POZALITURGICZNEJ

1. Nurty rozwoju polskiej muzyki religijnej do 1939 roku:

- kierunek cecylikańsko-regensburski, zapoczątkowany w Polsce przez ks. Józefa i Mieczysława Surzyńskich, rozpoczęty przez Kaspra Etta z Monachium w latach 30-tych XIX w., zespolił się z ideą neoromantyzmu, historyzmu, 1868 w Bambergu ks. Franz Witt Towarzystwo Cecylikańskie, muzyka instrumentalna na II planie, Szkoła Muzyki Kościelnej w Ratyzbonie, Towarzystwo św. Wojciecha zakładane przez ks. J. Surzyńskiego w Poznaniu (1883), Krakowie (1887), Przemyślu i Tarnowie (1888), ks. A. Hlond-Chlondowski, ks. Józef Mazurkowski, ks. B. Ruchniewicz z Pelplina, ks. Eugeniusz Gruberski z Płocka, Eugeniusz Walkiewicz, ks. Franciszek Walczyński, Kazimierz Garbusiński organista i kompozytor Mieczysław Surzyński (5 zeszytów „Rok pieśni kościelnej”), formy mszy i cyklu mszalnego, utwory chóralne, motety, hymny, psalmy, kantyki, pieśni religijne, utwory organowe ks. Antoni Chlondowski, 4000 utworów, Szkoła Organistowska w Przemyślu (1916)
- kierunek neoromantyczny ks. Wacław Gieburowski, absolwent szkoły w Ratyzbonie – 1928 *Cantica selecta Musices Sacrae in Polonia*, od 1914 Poznański Chór Katedralny po Józefie Surzyńskim, *Missa pro Defunctis*, *Magnificat*, *Tu es Petrus*, Bolesław Wallek-Walewski, absolwent UJ, *Ave Maria*, *Stabat Mater*, *Agnus Dei*, *Requiem*, oratorium *Apokalipsa*, *Msza Pastoralna*, organista kościoła Kapucynów w czasie okupacji, 3 kantaty, Witold Maliszewski, krytyka modernizmu, utwory religijne na II planie – *Missa Pontyficalis*, *Requiem*, „Wielka kantata biblijna”, Henryk Opieński, założyciel „Kwartalnika Muzycznego”, kantata *Veni Creator*, scena biblijna „Syn marnotrawny”, Feliks Nowowiejski – oratoria „Powrót syna marnotrawnego”, „*Quo vadis*”, „*Znalezienie św. Krzyża*”, formy koncertowe – kantaty, msze
- sacrum nowoczesne, wykonywane poza liturgią i kościołem, oratorium, kantata, programowe dzieła symfoniczne, połączenie dawnych form i środków muzyki religijnej z nowoczesnymi technikami brzmienia i tendencjami stylistycznymi, elementy archaizujące, związani z polskim neoklasycyzmem, wysoki poziom artystyczny, Karol Szymanowski – *Litania*, *Stabat Mater*, *Veni Creator*, nowy styl polskiej chłopskiej pobożności („*Słopiewnie*”, „*Rymy dziecięce*”, *Stabat Mater*), Jan Adam Maklakiewicz, organista i kierownik chóru kościoła Św. Krzyża, cykle mszalne (*Missa pro Defunctis*, *Msza Świętokrzyska*), pieśni religijne, II Symfonia „*Święty Boże*”, Kościelna suita wielkanocna, *Ave Maria*, nawiązywał do Szymanowskiego, archaizacje, Stanisław Wiechowicz, trzy cykle pieśni religijnych na *ch mi a cap*, *Veni Creator*, Suita pastoralna, *Psalmodia*, kantata „*Gołębica*”, kontynuator Szymanowskiego, muzyka religijna na II planie, Tadeusz Szeligowski, ważna muzyka religijna, techniki archaizacyjne, muzyczna wrażliwość religijna, teksty staropolskie, utwory religijne głównie wokalne, *Msza łacińska*, *Psalm radosny*, *Veni Creator*, *Ave Maria*, 33 utwory religijne Michał Kondracki, *Cantata ecclesiastica 1937 3 cz* (*Pater noster*, *Ave Maria*, *Gloria*) Zygfryd Kassern, archaizacja, *Sonatina kołędowa*, Tryptyk gregoriański, Motety Kopernikowskie oparte na poemacie religijnym M. Kopernika *Septem sidera w przekł. Jana Kasprowicza*

2. Śląska twórczość religijna międzywojnia: bracia Świerczkowie Leon i Wendelin, ks. Robert Gajda (msza łacińska Regina pacis, oratorium o św. Janie Chrzcicielu), organista Karol Hoppe (Pasje wg św. Jana i Mateusza, msza In homini St. Stephani, Missa festiva, Droga krzyżowa w pieśniach kościelnych), estetyka romantyczna Witolda Friemanna (Psalm chórno-orkiestrowy do sł. J. Kochanowskiego), Stanisława Ignacego Rączki, Stefana Mariana Stoińskiego (Wielka modlitwa), styl konserwatywny Stefana Ślązaka (antyfona Regina coeli laetare, Wielkopostne Oratorium Liturgiczne, Msz ku czci Chrystusa Króla), inspiracja śląskim folklorem Zdenko Karola Runda, II Symfonia Bolesława Szabelskiego wzorowana na dziele K. Szymanowskiego; dzieła instrumentalne (Passacaglia i fuga Szabelskiego, Preludia i fugi organowe J. Gawłasa, Symfonia organowa J. Sztwiertni)
3. Prezentacja analityczna wybranych dzieł : twórcza sakralizacja na gruncie polskiej muzyki religijnej
 J.W. Hawel Oratorium Polskie na głosy solowe, recytatora, dwa chóry męskie i chór wokalny (1979-82) do sł. psalmów i Norwida, 10 cz.
 H.M. Gorecki Miserere, Dwie pieśni sakralne do sł. M. Skwarnickiego (1971), psalm Beatus vir (1979 na zamówienie K. Wojtyły) wg tekstów psalmów, początek to Ad Matrem w 1971,
 Lasoń III Symfonia 1999 (1997) – Prolog, Kyrie, Gloria, Epilog wg Apokalipsy św. Jana, Hymn i aria (1993)
 J. Świder Canti laudantes na głosy solowe i orkiestrę (2000) – śpiewy pochwalne, dla Częstochowy, 5 cz., wg psalmów
 W. Kilar Angelus (1984) wg Pozdrowienia Anielskiego
 Warsztat: kontrasty niuansowe HMG i Kilara, forma szeregowo-wariacyjna, jedna kulminacja, ewolucyjne traktowanie tematyki u Lasonia, cykliczność architektury, sygnalizacja materiału, respektowanie klasycznej formy reprzyzowej (Hymn i aria), forma reprzyzowa i wariacyjna u Świdra, rondo (Gloria laus), segmentowa budowa u JWH, Syntetyczny charakter harmoniki u JWH, symplifikacja u HMG, redukcjonizm, repetycyjność, tonalność, tercjowa budowa akordów, modalizacja, archaizacja, praktyki cantus gemellus lub fauxbourdon, związki kwartowo-kwintowe i mediantowe, dramatyczna rola rzadkich dysonansów, harmonika jako czynnik wtórny u HMG i Kilara, funkcyjne myślenie u Świdra i tonalność, gęsta harmonika u Lasonia – bitonalność, symultacyjny dualizm trybów, harmonika w roli płamy kolorystycznej, struktury znie dla poliinterwałowe w różnych kombinacjach, tradycyjna tonalność traktowana na sposób aluzyjny, następstwa T-D jako metafory, ornamentyka w roli formotwórczej, Instrumentalne traktowanie głosów wokalnych, archaizacja czy stylizacja na rodzaj śpiewów gregoriańskich u HMG, znaczna rola melizmatyki u HMG, praktyka śpiewów rytualnych u Kilara
 Faktura jako element formotwórczy u JWH, Lasonia, jako element akompaniujący u pozostałych, technika koncertująca u Lasonia, ostinato rytmiczne charakterystyczne dla HMG i Kilara, aleatoryzm JWH, techniki sonorystyczne u Lasonia i JWH
4. Refleksje nad muzycznym sacrum : powtarzalność, prosta tonalność, rytualizacja przebiegu narracji, nastrój kościelnej modlitwy wiernych, jednolitość materiału motywicznego, tonalność i tradycyjne środki harmoniczne, oddaramtyzowana narracja, długie odcinki czasowe, powolny tok przebiegu harmonicznego, eufoniczność brzmienia, operowanie przestrzenią dźwiękową, długooddechowa melika, homogeniczność zestawień harmoniczných, eksponowanie warstwy słownej, archaizacyjne zabiegi, symplifikacja środków, harmonia tonalna nie funkcyjna, homogeniczny aparat wykonawczy, muzyka instrumentalna niegdyś tradycyjna teraz została zmodernizowana (aleatoryzm, dwunastodźwiękowa skala, efekty szmerowe – M. Perz),

Same czynniki muzyczne jeszcze nie ewokują sakralnego klimatu, ale decyduje o tym aura pozamuzyczna, intencjonalna i subiektywna (ks.J.Chwałek), są to akty uświęcania dzieł sztuki, które wywołują pewne stany religijne kontemplacji, medytacji, modlitwy, wytworzona jest wtedy wspólnotowa funkcja dzieła religijnego, filozoficzne przesłanie kompozytora, stan jego religijnego napięcia i szczerść wypowiedzi artystycznej, wykonywanie podczas religijnych uroczystości, religijny tekst – kompleks czynników determinujący klimat religijny

Obecnie religia się zindywidualizowała, odchodzi od stereotypów, dokonano się przeniesienie istoty sakralności dzieła w sfery bardziej intencjonalne, ideologiczne i osobiste, prawdziwa istota sakralności tkwi w zdolności wywoływania określonych przeżyć (W.Stróżewski), musi to być przedmiot określonego wyboru wartości estetycznych, szuka się fundamentu i wartości

Sacrum to wartość nadestetyczna (W.Stróżewski), realizacja idealnej formy estetycznej, wartość estetyczna to nadbudowa wywołująca estetyczne przeżycia o takich cechach jak piękno i harmonia, estetyczne wartości tworzą się na bazie artystycznych

Współczesna filozofia – 4 elementy konstytutywne sacrum: transcendencja, rzeczywistość, świętość i osobowość (F.Adamski), redukcjonizm odsłania klimat świętości, wcześniejsza muzyka była związana z funkcją kościelną i słowem, muzyka, która skupia uwagę na swoich autonomicznych walorach, na pięknie muzycznym, nie pozostawia miejsca na szukanie innych wartości, tzn. muzyka religijna XIX i XX wieku (B.Pociej), modelowanie niuansowe wytwarza klimat sacrum, sprzyja religijności mistycznej, panteistycznej

Kategorie estetyczne utworów instrumentalnych pozaliturgicznych ewokujących sacrum są płynne, co świadczy o ich religijności i w czym ona tkwi, ideologiczne sacrum jest trudniejsze do uchwycenia, 4 czynniki: oddziaływanie tekstu, funkcja utworu, podłoże ideologiczne dzieła i warsztat kompozytorski, S.Dąbek – trzy komponenty muzyki religijnej: repertuar tekstowy, funkcja i formy muzyczne; są to psalmy fragmentaryczne, poezja religijna, łacińskie teksty liturgiczne, większa swoboda opracowania muzycznego niż w wypadku tekstów liturgicznych, akty modlitewne, tematyka maryjna, muzyka uwolniwszy się ze służby liturgicznej zaczęła służyć słowu, symboliczne wykorzystanie tekstu w praktyce instrumentalnej – Lasoń, funkcjonalność innego typu niż w przypadku użyteczności liturgicznej

Religijna muzyka artystyczna stała się subiektywnym wyrazem osobistych uczuć, osobista modlitwą twórcy, nie stworzona dla celów kultu, ale dla pobudzenia uczuć religijnych (ks.R.Tyrała), funkcja kultyczna i medytacyjna – religijne dzieła instrumentalne (Lasoń), B.Pociej mówi o „dźwięku sakralnym” Goreckiego i jego czasie sakralnym, Cassirera „myślenie metaforyczne i mityczne” – brak rozgraniczenia między tym, co realne, a tym, co idealne”, czas skondensowany inny jest od „świeckiego trwania”

Współczesna polska religijna kultura muzyczna jako przedmiot badań muzykologii, Lublin 1992

Ks.R.Tyrała, Soborowa odnowa muzyki kościelnej w Polsce, Kraków 2000

Stan badań nad muzyką religijną w kulturze polskiej, red.J.Pikulik, Warszawa 1973

S.Sawicki, Z pogranicza literatury i religii- szkice, Lublin 1978

Sacrum i sztuka, red.N.Cieślińska, Kraków 1989

Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia, red.J.Pikulik, Warszawa 1979

Ks.E.Hinz, Zarys historii muzyki kościelnej, Pelplin 2000